

Nederland vóór de Tweede Wereldoorlog

Anders

Nederland ziet er voor de Tweede Wereldoorlog heel anders uit dan nu. Er wonen maar 9 miljoen mensen. Er bestaan nog geen tv, computer, supermarkt of mobiele telefoon en op de wegen staan nooit files. Veel mensen hebben geen werk. Er is grote armoede want de sociale voorzieningen zijn slecht. De Nederlanders zijn gezagsgetrouw.

Verzuiling

Bijna alle inwoners zijn blank en de meeste mensen zijn gelovig. De Nederlanders leven in aparte groepen die weinig met elkaar te maken hebben. Die groepen worden 'zuilen' genoemd. Er zijn vier zuilen: katholieken, protestanten, liberalen en socialisten. Dit apart naast elkaar leven wordt 'verzuiling' genoemd. Elke zuil heeft bijvoorbeeld zijn eigen politieke partij, omroepvereniging, krant, scholen en (sport)verenigingen. Je hebt dus bijvoorbeeld katholieke voetbalclubs.

NSB

De NSB is een politieke partij die voor de Tweede Wereldoorlog in Nederland ontstaat. NSB betekent Nationaal Socialistische Beweging. De NSB probeert de stemmen van de ontevreden, arme Nederlanders te krijgen. De NSB'ers zeggen dat de democratie niet goed is en dat Nederland een sterke leider nodig heeft. Hun ideeën lijken erg op die van Hitler en de nationaal-socialisten (= nazi's) in Duitsland. Maar weinig mensen kiezen voor de NSB. De meeste Nederlanders blijven bij hun eigen zuil en politieke partij.

Democratie in gevaar

In Duitsland is Adolf Hitler de baas. Hij heeft de democratie afgeschaft en is de Führer van Duitsland. Hitler belooft de Duitsers – die de Eerste Wereldoorlog hebben verloren – dat Duitsland weer een groot en machtig land zal worden! Hitler geeft de joden de schuld van alles wat er niet goed gaat in Duitsland. De joden zijn de zondebok. Ook in andere Europese landen komen dictators aan de macht. De democratie in Europa is in gevaar.

Neutraal

Nederland was tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914 -1918) neutraal: Nederland koos geen partij en bleef buiten de strijd.. Ook nu kiest Nederland geen partij voor of tegen Duitsland of de geallieerden. De Nederlanders hopen dat Nederland ook dit keer buiten de oorlog zal blijven.

Duitsland verovert Europa

1e periode: mei 1940 - februari 1941

De inval

'Het was een uur of vijf in de ochtend en we werden wakker van schietgeluiden. We gingen naar boven, uit het raam kijken. Je zag de bommen vallen. Ik was erg bang. De vierde dag, in de middag, kwam het bombardement op Rotterdam. Vreselijk. Dat lawaai, en die bommen.'

Miep Verbeek, tien jaar, Vlaardingen

Op 10 mei 1940 valt het Duitse leger onverwacht Nederland binnen. Het veel zwakkere Nederlandse leger vecht dapper terug. Daarom bombarderen de Duitsers na vier dagen Rotterdam; meer dan 900 burgers worden gedood. Duitsland dreigt nog meer steden te bombarderen. Het Nederlandse leger geeft zich over om dat te voorkomen. De regering en de Koninklijke familie vertrekken naar Engeland.

Bezet

Na de overgave (= capitulatie) begint de Duitse bezetting van Nederland. Het Duitse leger verovert grote delen van Europa. Het leger is zo sterk dat veel Nederlanders denken dat er niets tegen te doen is. In het begin valt de bezetting mee. De Duitsers laten de Nederlandse krijgsgevangenen weer vrij. De Duitse soldaten gedragen zich netjes want ze hopen dat de Nederlanders dan de kant van Duitsland zullen kiezen.

Verduistering

Heel Nederland moet worden 's avonds en 's nachts worden verduisterd zodat de geallieerde piloten niet kunnen zien waar ze vliegen. Uit de ramen mag geen licht meer komen, de straatverlichting is uit en op voertuigen zit nog maar een heel klein beetje licht. De verduisteringsplicht wordt streng gecontroleerd.

NSB

De Duitse bezetters schaffen de democratie af. Er is geen vrijheid meer. Alle politieke partijen worden verboden behalve de NSB, want die zijn voor Hitler en zijn nazi's. De andere Nederlanders vinden dat de NSB'ers en hun leider Anton Mussert landverraders zijn.

OZO

In het begin is al een beetje verzet tegen de bezetting want de meeste Nederlanders zijn tegen de Duitsers. Ze laten zien dat ze vóór Oranje zijn en dus tegen de Duitsers. Ze dragen oranje en rood-wit-blauwe speldjes. Op straat zeggen mensen OZO tegen elkaar en OZO wordt op muren en straten gekalkt. Het betekent Oranje Zal Overwinnen!

Censuur

De Duitsers bepalen het nieuws in de krant en op de radio. Ze verbieden informatie die ze niet bevalt. Kranten die niet gehoorzamen worden verboden. Verzetsmensen maken de eerste illegale krantjes en veel mensen luisteren stiekem naar Radio Oranje met toespraken van Koningin Wilhelmina.

Jodenvervolgning

De joden worden in Duitsland onderdrukt en gediscrimineerd. De joden zijn de zondebok. De nazi's zijn antisemieten, dat wil zeggen dat ze de joden haten. In Nederland ontslaan de Duitse bezetters na een

half jaar alle joodse ambtenaren. De maatregelen tegen de joden (= de jodenvervolging) zullen tijdens de bezetting stap voor stap erger worden.

Februaristaking

Een belangrijke gebeurtenis is de Februaristaking op 25 februari 1941. De Amsterdammers stoppen die dag met werken en gaan de straat op om te protesteren. Wat is er aan de hand?....

NSB'ers pesten de joodse Amsterdammers. Die pikken dat niet: ze vechten samen met niet-joodse Amsterdammers terug. Na een knokpartij - waarbij een NSB'ers wordt gedood - pakken de Duitsers 425 joodse mannen op. Dat gebeurt met veel geweld. De jongemannen worden weggevoerd naar een concentratiekamp. Zo laten de Duitsers zien dat zij de baas zijn in Nederland.

De Amsterdammers zijn geschokt. Daarom stoppen ze met hun werk: ze staken. De stakers gaan de straat op om te protesteren. Ook veel scholieren doen mee. De Duitsers treden heel hard op en schieten op stakers. In Amsterdam worden negen mensen gedood en honderden stakers worden gearresteerd. Na deze gebeurtenissen is voor veel mensen duidelijk dat het niet mee zal vallen, al leken de Duitsers eerst zo beleefd.

Duitsland lijdt de eerste nederlagen

2e periode maart 1941 - april 1943

In juni 1941 vallen de Duitsers ook de Sovjet-Unie (Rusland) aan. In december verklaart Duitsland de oorlog aan de Verenigde Staten (Amerika). Duitsland is dan ook in oorlog met deze twee machtige landen.

Rusland

Het Duitse leger trekt heel snel Rusland binnen. De Russen lijdten veel verliezen, maar ze vechten heel dapper terug. Bij de Russische stad Stalingrad verslaan ze het Duitse leger voor de eerste keer! De Russen dringen de Duitsers steeds verder terug. De periode dat de Duitsers alleen maar winnen is voorbij.

Propaganda

De Duitse bezetters proberen van Nederland een nationaal-socialistisch land te maken, net als Duitsland. Ze maken veel propaganda. Ze willen de Nederlanders ervan overtuigen dat:

- het nationaal-socialisme en Hitler heel goed zijn,
- Duitsland de oorlog wint,
- de joden niet deugen,
- de tegenstanders van Duitsland (zoals Rusland en Engeland) ook fout zijn.

Het lukt de Duitsers niet om de Nederlanders te overtuigen.

Persoonsbewijs

In mei 1942 wordt het persoonsbewijs (pb) verplicht. Het pb is een soort paspoort. Iedereen vanaf 14 jaar moet het altijd bij zich hebben. Zo kunnen de Duitsers de bevolking beter controleren.

Verzetsmensen maken valse pb's. Daarmee kunnen onderduikers, joden en verzetsmensen hun identiteit verbergen. Als de Duitsers je dan aanhouden en jouw pb bekijken dan weten ze niet dat jij JIJ bent en laten ze je hopelijk gaan!

Op de bon

Er is te weinig voedsel en ook producten als zeep, koffie en brandstof worden schaars. Invoer over zee is onmogelijk en de Duitse bezetters brengen veel goederen naar Duitsland. Schaarse producten zijn 'op de bon' om ze eerlijk te verdelen. Voor onderduikers is dat een groot probleem want die krijgen geen bonnen. Verzetsmensen plegen overvallen om aan extra bonnen te komen voor de onderduikers.

De Nederlandse joden

'De verhalen die je hoorde over wat er met de joden gebeurde, geloofde ik niet. Dat was zo verschrikkelijk, dat kon niet waar zijn. Ik heb niks gedaan. Om echt wat te doen, moest je veel moed hebben. Ik was niet flink.'

Truus van der Zwaag, naaister, Amsterdam

De joden worden gediscrimineerd en stap voor stap geïsoleerd van de rest van de bevolking. Ze mogen bijvoorbeeld niet meer met de trein, de tram of op de fiets. Ze mogen niet meer in openbare gelegenheden komen, naar de markt of het park. Steeds vaker zie je bordjes met 'Voor Joden verboden'.

De joodse Nederlanders moeten in aparte wijken wonen en naar aparte scholen. Vanaf mei 1942 moeten ze een jodenster op hun kleding dragen. In hun pb wordt een dikke 'J' gestempeld. Om joden te redden maken verzetsmensen valse persoonsbewijzen zonder 'J' en met niet-joodse namen.

Naar Duitsland

In 1942 begint de deportatie. De Duitsers zeggen dat de joden zich moeten melden om te werken in Duitsland. Veel joden hopen dat het wel mee zal vallen. Maar weinigen denken dat ze vermoord zullen worden.

In het dichtbevolkte Nederland zijn weinig veilige schuilplaatsen. Het is gevaarlijk om onderduikers in huis te nemen en er zijn mensen die onderduikers verraden voor geld. Wie joden helpt wordt zwaar gestraft. Voor joden is het extra moeilijk een onderduikplek vinden. Via kamp Westerbork in Drenthe worden ze in goederentreinen vervoerd naar de kampen in het oosten. Wie zich niet meldt kan worden opgepakt bij razzia's.

Ook veel niet-joodse mensen vinden de deportatie afschuwelijk. Maar weinig mensen durven er echt iets tegen te doen. De meeste Nederlanders zijn gezagsgetrouw en gaan niet snel in verzet. Veel mensen zijn bang en hopen dat het allemaal snel voorbij zal zijn.

Meer dan 100.000 doden

Aan het begin van de bezetting leven er ongeveer 140.000 joden in Nederland. 107.000 Nederlandse joden worden naar concentratiekampen gestuurd zoals Auschwitz in Polen. 5.500 komen levend terug uit de kampen.

Ruim 25.000 joodse Nederlanders duiken onder. Daarvan worden er toch nog ongeveer 8000 opgepakt en vermoord.

Ongeveer 110.000 joodse Nederlanders overleven de Holocaust niet.

Duitsland krijgt het moeilijker

3e periode: mei 1943 - mei 1944

De totale oorlog

In deze periode komt Duitsland in grote problemen. Het Russische leger en de Engelse luchtmacht worden steeds sterker. Duitse steden worden gebombardeerd. Hitler zweept de bevolking op om de oorlog te winnen. De Nederlanders verwachten dat de bevrijding snel komt.

Arbeiders voor Duitsland

Zoveel mogelijk Duitse mannen moeten in het leger en zij kunnen dus niet meer werken in de Duitse fabrieken. De bezetters willen daarom dat Nederlandse mannen gaan werken in Duitsland. Op 29 april 1943 maken ze ineens bekend dat 300.000 Nederlandse mannen zich moeten melden. Dat pikken de Nederlanders niet.

Staking

In het hele land gaan mensen staken. De Duitsers reageren met veel geweld: bijna 200 stakers worden gedood en honderden raken gewond. Op 3 mei gaan de meeste stakers weer aan het werk. Veel Nederlanders hebben nu gemerkt hoe wreed de Duitse bezetters zijn. Meer mensen gaan nu in verzet. De Duitsers begrijpen dat het niet is gelukt om de Nederlanders voor zich te winnen.

Werken in Duitsland

In mei 1943 moeten de mannen van 18 tot 35 jaar zich melden voor de arbeidsinzet; in 1944 zelfs alle mannen van 16 tot 40 jaar. Wie zich niet meldt loopt de kans om bij razzia's te worden opgepakt en naar Duitsland gebracht.

LO

Veel mensen die gevaar lopen duiken onder. In 1942 zijn joden de eerste grote groep. Daarna zijn het studenten, militairen, verzetsmensen en mannen bij die niet in Duitsland willen werken. In 1944 zijn er ruim 300.000 onderduikers! In 1943 wordt de 'Landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers' (LO) opgericht. Ze zoeken onderduikplekken en zorgen voor valse papieren, bonnen en geld.

De LO wordt geholpen door knokploegen. Deze verzetsgroepen plegen gewapende overvallen om aan bonnen en persoonsbewijzen te komen. Ze steken bevolkingsregisters in brand. Soms schieten ze verraders dood.

Verzetskranten

Illegale kranten brengen nieuws over de oorlog en geven de mensen hoop. Ze bestrijden de Duitse propaganda en schrijven dat de mensen het verzet moeten helpen. In totaal verschijnen er ongeveer 1300 verschillende verzetskranten, van hele kleintjes tot landelijke bladen zoals *Het Parool*, *Vrij Nederland*, *De Waarheid*, *Trouw*.

Gevaarlijk

De Duitsers pakken bijna 20.000 Nederlanders op voor hun verzetswerk. Tweeduizend verzetsmensen worden doodgeschoten. Anderen gaan naar een gevangenis of concentratiekamp. Enkele duizenden overleven de gevangenschap niet want ze worden heel slecht behandeld.

De Duitsers teruggedreven

4e periode: juni 1944 - mei 1945

Beslissende dag

Op 6 juni 1944 begint de langverwachte invasie. Amerikaanse en Britse troepen komen over zee naar Frankrijk. De strijd is zwaar en de Duitse kustbewaking schiet duizenden geallieerde soldaten dood. Maar de aanval lukt en de bevrijding van Frankrijk en Europa begint. 6 juni wordt D-day genoemd.

Dolle dinsdag

Op 4 augustus 1944 zijn de bevrijders al bij Parijs en op 3 september bij Brussel. Op dinsdag 5 september denken veel Nederlanders dat de bevrijders eraan komen. Radio Oranje zendt optimistische berichten uit. De Nederlanders gaan de straat op om de soldaten te begroeten; ze zijn die dinsdag dol van blijdschap. Duitse soldaten en NSB'ers (60.000!) vluchten richting Duitsland. Maar de Nederlanders juichen iets te snel. Een dag later blijkt dat het een vergissing is.

Spoorwegstaking

De Nederlandse regering in Londen zegt dat de spoorwegmensen moeten staken. Als de treinen niet meer rijden kan het Duitse leger er geen soldaten en wapens mee vervoeren. Dat is belangrijk omdat het geallieerde leger soldaten willen droppen bij Arnhem om daar de Duitsers te verjagen. Dan kunnen ze de rivieren over om de rest van Nederland te bevrijden. De luchtlanding mislukt, maar alle 30.000 spoorwegmensen staken tot het einde van de bezetting. Ze moeten allemaal onderduiken.

Hongerwinter

Een groot deel van Zuid-Nederland wordt in september en oktober na felle gevechten bevrijd. Omdat de luchtlandingen mislukken moet Nederland boven de rivieren tot mei 1945 op de bevrijding wachten. Meer dan 20.000 mensen sterven van honger en kou, vooral in de grote steden in het westen. Deze laatste oorlogswinter wordt daarom de hongerwinter genoemd.

Verzet groeit

Het verzet wordt sterker maar de Duitse bezetters reageren keihard. Na verzetsacties schieten ze voor straf onschuldige mensen dood. Vaak in het openbaar om de Nederlanders bang te maken. Drie gewapende verzetsgroepen gaan samenwerken in een soort leger: de Binnenlandse Strijdkrachten. Prins Bernhard wordt de opperbevelhebber. Geallieerde vliegtuigen voeren wapendroppings uit voor dit verzetsleger.

Hongersnood

Tegen het einde van de oorlog vinden de Duitsers het goed om dat de hongerende bevolking hulp krijgt. De kerken brengen 50.000 ondervoede stadskinderen naar Noord- en Oost-Nederland. Het Rode Kruis stuurt een schip met meel uit Zweden. In april droppen geallieerde vliegtuigen voedselpakketten.

Nederland bevrijd!

Bevrijding

De geallieerde soldaten bevrijden vanaf maart 1945 de rest van Nederland. Daarbij wordt hard gevochten. Er is veel schade. Er sneuvelen ongeveer 50.000 geallieerde soldaten: Canadezen, Amerikanen, Engelsen, Polen, Fransen, Belgen en Nederlanders.

5 mei 1945

Pas op 5 mei geven de Duitse troepen zich over. Ook daarna vallen er nog doden. Rotterdam wordt pas op 6 mei bevrijd, Amsterdam en Den Haag zelfs pas op 8 mei. De hele zomer zijn er bevrijdingsfeesten.

Verzetsman

'Het is een tijd geweest met enorm veel spanning en emoties. Altijd onderweg zijn, altijd op je hoede. Als kameraden gepakt waren kon je er niet lang bij stil blijven staan. Daar was gewoon geen tijd voor.'

'Ik heb het feest van de bevrijding niet meegemaakt. Ik was af, af, af... helemaal kapot, geestelijk kapot. Ik wilde de straat niet op tussen al die hossende en feestvierende mensen. Ik kon 't niet verdragen.'

Jan Brasser, verzetsman, Krommenie

Overlevende

'Toen ik voor de eerste keer op straat kwam, keken de kinderen me vreemd aan en een jongetje zei: "Goh, hebben ze jou vergeten". Ik werd zo kwaad, dat ik zijn bril door zijn neus heb geslagen. Dit was niet de laatste keer dat er dat soort dingen tegen me zijn gezegd.'

Lien Lisser, teruggekeerd als achtjarig joods meisje uit kamp Bergen-Belsen

Honderdduizenden mensen keren na de oorlog terug naar Nederland. Bijvoorbeeld joodse Nederlanders die het concentratiekamp hebben overleefd, verzetsmensen en Nederlandse mannen die in Duitsland moesten werken. Er is bijna geen opvang voor deze mensen. Er is weinig begrip voor de vreselijke dingen die de overlevenden van de kampen hebben meegemaakt.

Nederlands-Indië

Japan is nog steeds de baas in de Nederlandse kolonie Nederlands-Indië (nu: Indonesië). Duizenden Nederlanders melden zich aan om Nederlands-Indië te bevrijden. De Tweede Wereldoorlog is pas helemaal voorbij als Japan zich op 15 augustus overgeeft.

Foute Nederlanders

Ongeveer 120.000 'foute' Nederlanders worden gevangen gezet. Het zijn de mensen die de kant van de Duitsers hebben gekozen. Het duurt enkele jaren voor de allemaal voor de rechter zijn geweest. 34 Nederlanders worden ter dood gebracht waaronder NSB-leider Mussert.

Wederopbouw

De jaren na de oorlog zijn de Nederlanders vooral druk met het herstellen van het verwoeste land: de wederopbouw. Iedereen zet zich er voor in. Over de oorlog wordt nog maar weinig gepraat.